

Երևանի կը հրատարակուի Շաբաթ օրերը և տարին 50 թիւ:

Բաժանորդագրին կ'ընկնի թուրքիոյ համար տարեկան 50 զրշ, իսկ սիւնի համար 5 ռուբլի, ուրիշ երկրներու համար 12 Ֆր: — Վեցամսեայ բաժանորդագրութիւն եւս կ'ընդունուի:

Գաւառներէն դրամի տեղ Օսմանեան նաւակադրոշմ եւս կ'ընդունուի:

Միայն երեք թիւ ապառիկ կը զրկուի, այնուհետեւ բաժանորդագրին չը վճարողը կը դադրի թերթ ընդունելէ:

Շաբաթական տողը 2 զրուշ:

ԾԱՂԻԿ

Լ Ր Ա Պ Ի Ր

ԾԱՂԻԿ վերաբերեալ ամէն գործի համար դիմել

Առ Տնօրէն-Հրատարակիչ

ՅՈՎՆԱՆ Գ. ՓԱԼԱԿԱՇԻԱՆ

Պոլիս, Պաշտէ-Գաթու, Թաշխան, թիւ 50

درعليهده بغچه قيو سنده طاش خاندہ . ه نومروده

«Zaghik» غزتيهسى مديرى پالاقاشيان حوونان

S'adresser à

HOVNAN PALACACHIAN

Directeur du journal arménien « Dzaghih »

Rue Bahtché-Kapou, Tach Han, 50

CONSTANTINOPLE

40 Փարս

Ազգային, Քաղաքական եւ Գրական

40 Փարս

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ — Գ. ՏԱՐԻ. ԹԻՒ 14

ՇԱԲԱԹ

17 ԱՊՐԻԼ 1893

ԽՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ Ա. Ա. ՍՈՒՐԵՆԵԱՆ

ՀՐԱԿԵՐ

Հզօր, միւլեգին ճիգ մը կայ երկու կէտի վրայ մտքերը մեզ գէտ նախապաշարելու. առաջին՝ իւր թէ թշնամի ենք զարգարուն, օգտակար գրականութեան մ'որ կը համարուի ազգին նրբամտութեան ու քաղաքակրթութեան յատկանիւն, երկրորդ՝ իւր թէ մեք նշանը կուտանք՝ հին, զգայազիր կեանքերու վերադարձին, մեր պատկերուն քայլարգել անդամարտիքն ու երկայն պարեգօտն հագած, գլուխնիս հինգ քաշ ծանրութեամբ փակել անցուցած և ձեռքերնիս քթախոտէ սեցած ռնգունքներ սրբելու յատուկ թաշկինակ բռնած՝ ասպարէզ մտեր ենք ու կը նդովենք ամէն նորութիւնները, ամէն նուրբ ճաշակները:

Պատասխանե՞նք. — Այո՛, վառն զի շատ կրկնուած ու չհերքուած ստույգութիւններն, առ տակաւ, մտքերու մէջ ճշմարտութեան վերապահեալ աթոռները կրնան գրաւել:

Գրականութիւնը վիճակացոյցն է ազգի մը նկարագրին, մտաւոր զարգացման, ըզգացումներու միտումին և իսկային. երբ հոն կը տեսնենք միայն թեթիւ բարուց պատկերներ, գաղափարներու յարածամ փոփոխութիւն և ընդդիմամարտութիւն, տափակ խորհրդածութիւններ, երկրաքարչ ու ապականարար ցանկութեանց ներքող, եւ նիւթին, միայն նիւթին, պաշտամունք, եւ այս ամէնը սեթեւեթեալ անհամ ու անյարբիր զարգերով, ուռուցիկ իմաստասիրութիւններով, կա՛մ պիտի հետեցնենք թէ ազգը ներկայացուած է անոր մէջ, կա՛մ պիտի յայտարարենք թէ այդպիսի գրականութիւնն ազգին վիճակացոյցը չէ:

Մեր մէջ քանի մը գրագէտներ, մեր դպրոցական, կրօնական, ընտանեկան ու հանրային կենաց խնդիրներն յուզելու կը ձեռնարկեն և զմեզ յառաջդիմութեան ու քաղաքակրթութեան առաջնորդելու դերը կ'ստանձնեն. հին կենցաղոյն հիմը քանդելով լաւագոյն ու նոր մը շինել կ'առաջադրեն՝ զարգացնելով գրականութիւնն որ, սակայն, վերն յիշուած ուղղութիւնն ունի, և է՛ ոչ միայն մեր ազգին, այլ բոլոր ժողովուրդներու համար հիւծիչ, կործանիչ. ուրեմն նա պէտք չէ որ լինի Հայոցս վիճակացոյցը, նա վիճած մ'է, ապրելու անարժան. և այդ գրականութեան ակոյեանները, որք բառեր ու դարձուածներ ուսած են միայն, որք ժողովրդեան վարդապետ

կը կոչեն զինքեանս և զուրկ են այն հիմնաւոր ծանօթութիւններէն որք լաւ գրողի անհրաժեշտ են, որք նպատակ ունին ընդարձակել, ազգն ամբողջ իր մէջ պարփակելու չափ ծաւալել այն ազատ ու գծուծ միտնորտն յորում իրենք կ'ապրին և այսու կ'սպառնան հիմն ի վեր քանդել ընտանեկան համեմատութեան ու համեմատութեան կեանքն առ մեզ, այդ ակոյեանք քզուկներ են և պէտք է արհամարհանօք վտարուին Հայ գրականութեան ասպարէզէն:

Գրականութեան մասին մեր պահանջն այսպէս բացատրելով ու ճշդելով, մեր կողմը կ'ունենանք բովանդակ քաղաքակրթեալ, լուսաւորեալ, բարոյասէր ու յառաջադէմ աշխարհի համամտութիւնն ու համակրանքը:

Նրբամիտ ու գեղեցիկ գրականութեան բարեկամն ենք, և պիտի աշխատինք մերովսանն մշակել գայն. այս կը բաւէ հասկցունելու համար թէ գրուածոց ձևին ու զարդարանաց մեծ կարեւորութիւն կ'ընծայենք, պայմանաւ որ փարպետ ձեւքէ ելնեն անոնք և ընտրուած նիւթերն ալ լինին օգտակար, շինիչ:

Այսպէս գրականութիւնը պէտք է ըլլայ հիւթեղ, ճապուկ, բազմերանգ, հաճելի, տայ մտաց ու զգացմանց բարձր ու հզօր թռիչ մ'որով մեր հոգիներն ու սրտերը ճախրեն դէպ ի վերերը, թօթափեն վիսաակար նախապաշարումները, բարուց ազատ ստիճութիւններն և սաւառնին գէպ ի ամենայնիւ իմաստալից ու բարոյալից գոյութեան սահմանները, որպէս զի Հայն, մեծ ու պզտիկ, այր ու կին, ազնիւ ու հեզօր նկարագրով վերակենդանացած, հին բարի աւանդութեանց յաւելով ինչ որ իւր այս նոր կրթութիւնը պիտի շնորհէ իրեն, ազգերու դասակարգին մէջ բռնէ պատուաւոր ու փայլուն դիրք մը:

Եւ երբ գրականութեան մասին այս նախանձախնդրութիւնը կը ցուցնենք, կարելի չէ որ վաղեմի զգայազիր կենաց հրաւիրենք մեր ընթերցողներն ու անդրաւարտիք և փակել հագցունել տանք իրենց:

Այսպէս հերքելով քզի ներքեւ մեզ նկատմամբ չրջած ստացող ու չար զրոյցները, ցուցնելով թէ արդարեւ քաղաքացիաց ու զգացմանց անանցանելի անդունդ մը կայ մեր և գրագէտ կարծեցեալ հրապարակագրաց ոմանց մէջ, կը թողումք ընտրութիւն ընել մեր և այնպիսեաց միջև. կը փափաքինք որ պատուաւոր ու Հայ ժողովրդեան բարւոյն նախանձախնդիր գրագէտք ու ընթերցողք, գրչով, եռանդով, քարոզութեամբ միանան մեզ հետ՝ խորտակելու,

հրապարակէն վանելու, մեր բարոյականին, մեր գոյութեան ու է կերպիւ սպառնացող գրիչները, և այսու փրկեն ընկերութիւնը քայքայումէ մը որ ներկայ ընթացքով դժբաղդարար մօտալուտ կը թուի, ի մեծ հաճոյս մի քանի գրագէտ-փիլիսոփայներու:

Ա. Ա. ՍՈՒՐԵՆԵԱՆ

ԿՏԸԿՍ

Մեծայարգ եղբայրակից

և Պատուական բարեկամ, (1)

Երբեմն, երբ Մահն՝ որոյ հետ բարոյական դրացնութեան մէջ կ'ապրիմ՝ ինձ երեւնայ հանդիսական յարգուղարգն ըրած, ցայգաշուք իւր աստեղացան կիսաթագը՝ տիեզերական ահեղ աստուածուհւոյ խորխոր շուրջ թուրջ բոլորած, իւր օձակեղալ խայտաբղետ նուրբ գօտին վայելչօրէն դարձուցած՝ մեծ Ոչնչովն յղի իւր արգանդին շուրջ, լուսածակծակ սև մետաքսէ գուլպաներու մէջ թերածածկած թունափոշի գօշորէջ իւր ոտուղներն՝ որոնք իրենց հետքերուն ներքեւ վայրկենապէս պիտի սպաննեն ծաղկանց սերմերն ու յուսոյ թեւաբախումներն, իւր այտերուն վրայ ծաւալած այն գոյնն ամենահրապոյր՝ զոր ընդհնարել կուտայ լուսաստուերի նշուլուրումներուն մէջ, իւր խորախորհուրդ աշուրներուն մէջ վառած հո՛ւր հրդեհն՝ որ ի հեռապատկերի ցոյց կուտայ մեզ աճիւնն աւերակն, և իւր շրթանց վրայ՝ որոնք գերագոյն արհամարհանաց բացատրութիւնն ունին հմայիչ աստիճանաւ՝ կեդրոնացուցած կարմիր կենդանութեան — որ այդ կեդրոնացեալ վիճակին մէջ վերջին սահմանը կը խորհրդանշանէ կենաց և ոգեւորութեան. Երբեմն, երբ Մահն՝ որոյ բարոյական դրացնութեան մէջ կ'ապրիմ՝ ինձ երևի, և ինձ խօսի խորհրդոյ խօսքերն այն խորիմաստ զորս՝ երկիւղած ու սարսուգին՝ էութեանս ամենամանր մասնկուէք իսկ կը լսեն և ոյք հանրային մարդու մը մէջ այնպէս հզօր անձնապահպանութեան բնագրին գերմարդկային ճգանց տակ հագիւ ուրեմն կը խղուլին. Երբեմն, երբ Մահն, երբ վերջնական խօսեցեալն՝ ինձ երեւնայ, կը մտաբերեմ՝ իբրեւ մա՛րդ որ հանրութեան համար ապրեցաւ՝ կտա՛կս ընել...

(1) Ուղղեալ առ Յ. Գուրգէն է ֆէնտի:

Ա.

Ի՞նչ պիտի տամ. որո՞ւ :

Ի՞նչ պիտի ըսեմ. որո՞ւ :

Ունեցածս սա՞ գիրքերն են, որոնք զիս կեանքին — կամ աւելի ճիշդ — վերացման մը կապեցին նախ, որոնք զիս կեանքէն ուժացուցին հոսակ ապա... Ութը տասը հատ էին, երբ Պէշիկթաշէն՝ սոյն թաղին աւագերէց սուրբ հաւուս Տ. Յովհաննէսի տունէն՝ Հասգիւղ գացինք աշակերտելու Ս. Ներսիսեան վարժարանին և համանուն իւր անմահ սանին որ քարոզիչ կարգուեցաւ Ս. Ստեփաննոս եկեղեցւոյն։ Այդ ութը տասը հատիկ գրքերս կրօնական էին մեծաւ մասամբ ու հայերէն, մանրամասնութիւն որ մեր մանուկ օրերու Հայ ընկերութեան մը տաւոր վիճակը կը նկարագրէ։ 1860էն առաջ մեր աշխարհիկ գրականութիւնն ալ տակաւին կրօնական էր իւր կարեւորագոյն արտադրութեանց մէջ կամ իւր արտադրութեանց մեծամասնութեան մէջ. սովորութիւնն ալ եղած էր տակաւին՝ աւելորդ է ըսել՝ մեր տղայոց իրբեւ կազանդի նուէր կամ դպրոցական մրցանակ գաղղիներէն պատկերավարդ գրքեր տալ։ Աճեցան բազմացան հետզհետէ գրքերս. ևս քան զէս նըռազ կրօնական եղան՝ մինչեւ որ տակաւ եւս քան զէս աւելի կրօնական ըլլային. եւս քան զէս առաւել եւրոպական եղան՝ մինչեւ որ տակաւ ևս քան զէս արեւելեան ըլլային։ Ամիսն անգամ մը վայսին կ'երթայի կամ վիճին — որ անձնասպան եղաւ. իսկ տարին անգամ մը միայն՝ Մարգարեանին կամ Գալփեանին։ Այս պարագայն ալ շատ բան անշուշտ կ'ըսէ մեր ազգին բարոյական կացութեան վրայ. գէտ ի մեր տոհմային գրականութիւնը սէր անկարող ենք ազգել մանկուոյն՝ մեր դպրոցներուն մէջ։ Դասընկերներէս ո՛չ մէկը տենչ ունեցաւ տեսնել գաւառն. ամենքս ալ կ'երազէինք քաղաքաց քաղաք։ Ու հայերէն կը կարգայինք միայն ինչ որ պարտաւորիչ էր գիրք մեզ համար. արձակուրդին համար իրբեւ պաշար՝ կը պատրաստէինք գաղղիներէն գրքեր։

Կը խորհիմ որ մեր մայրենի լեզուն ու տոհմային գրականութիւնն աւելի պիտի սիրէինք, եթէ մեր գրական դաստիարակութիւնն աւելի խնամեալ ըլլար, աւելի տոհմաշէն։ Եթէ քանի մը դաստիարակ հաստիարակ մէջ՝ Սրբանձեանց մը մեր գաւառական գրականութեան գոհարներն ամբողջիւ, և այդ ծաղկաքաղ հաստեածոց հաւաքածոյներուն մէջ՝ ծաղկոցէն սկսեալ մինչև ուսումնարանի բարձրագոյն կարգերուն համար պատրաստուած՝ Օտեան մը գրական ու Գարագաշեան մը բանասիրական ծանօթութիւններ զնէին աշակերտաց ըմբռնման աստիճանին համապատասխան բացատրութեամբ։ Գրական այսպիսի դաստիարակութիւն մը, որ տեսական մ'է այլ ո՛չ եղջերուաքաղ, գրական այսպիսի մասնադաստիարակութիւն մը կենդանաւորէ՝ տարբեր սերունդ մը յառաջ պիտի բերէր. և մեր արդի գրականութիւնն, այնքան ալքատ ընդհանրապէս տոհմային նկարագրի ու տեղական գոյնի կողմանէ, մէկ բառով՝ գրեթէ զուրկ ինքնատուութենէ, մեր արդի գրականութիւնն աւելի հոգի պիտի ունենար, աւելի գոյն ինքնութիւն։ Անտարա-

կոյս ըսել չե՛մ ուզեր թէ՛ գաղղիներէն կամ անգղիներէն գրականութեան օտար պէտք էր մնայինք. նոյն իսկ, որպէս սկսած ենք ընել՝ Պէշիկթաշէն համանուն վարժարանին մէջ և ես՝ Ազգային Կեդրոնական վարժարանին մէջ, պարտէինք հնդիկ նախատիպ գրականութեան վրայ ալ ծանօթութիւններ տալ ուսանողաց, յորս՝ այդ ուսմամբ՝ ծագմանց բեղմնաւոր աճն հետաքրքրութիւնն ալ պիտի արծարծուէր։ Ո՛չ, օտարն ատելու կամ անտեսելու չէինք. այլ մերոյն ու մերայնոյն առթիւ ծանչնալու ու սիրելու էինք օտար ազգերն ու գրականութիւններն։ Այսպէս կ'ընէին հնութեան իմաստնագոյն Ժողովուրդը, և այսպէս այսօր կ'ընեն եւրոպական բոլոր Ժողովուրդը։

Ու թերեւս — կը խորհիմ՝ դարձեալ — թերեւս այդ մեր աշխարհաքաղաքացի կրթութիւնն, որ մեր գրադարաններու կազմութեան մէջ ընդհանրապէս կը ցոլանայ, այդ աշխարհաքաղաքացի կրթութիւնն՝ որ տակաւին կը շարունակէ, թերեւս ա՛յն է՝ որ զմեզ տակաւ պաղեցուց գրքերէն... Մեծ հանգիստութիւն մը կը գտնեմ ընդմէջ չամուսնացեալ մարդու մը և մարդու մը՝ որ լեզուի մ'ու գրականութեան մը հետ (կրկնամուսնութիւն չը համարուիր այս) ամուսնացած չէ։ Բոլոր լեզուներն ալ իրն են, բոլոր գրականութիւններն ալ. այլ և ո՛չ մէկն իրն է. եթէ կանոնային, եթէ ա՛յն ժամանակէն ուր մեր սիրտը կը փթթի ու մեր միտքն իւրացնել կը սկսի, եթէ մանկութենէն կապէինք մանկտին իր լեզուն, իր գրքին, իր բարքին, իր կարգուսրբին — որպէս գաւառացի մեր եղբարք մանչն աղջկան կը կապեն որրանէն, — պատաղիճին առուզութեամբն ու առաձգութեամբը պատանեակը պիտի պլլուէր ու պիտի փարէր իր գործընդուն ու գիտակցութեան ներկայացուած առաջին առարկային, և անոր հետ պիտի նոյնանար և անորմէ անբաժան պիտի մնար յաւիտեան։ Եւ մարդն, որ այնքան վաղ այսպիսի յարում մ'ունեցաւ, նոյն այդ յարումն ոյժ պիտի քաղէ միշտ կեանքին համար. կենաց մարտին թէ՛ կենաց հաճոյքներուն համար՝ որոց վայելքն ալ նոյնպէս բարոյական զօրութիւն կը պահանջէ։ Որպէս բոյան իւր վերելական ընթացքին մէջ չկասիր, մարդս ա՛լ պիտի վերելակի պիտի բարձրանայ յար, մինչեւ որ բնութիւնն — որ անհատին կենաց սահման մը դժած է՝ սեռին առջեւ բա՛ց թողլով անսահման ժամանակը — գայ կասեցնել ընթացքն անհատ էակին կենաց...։

Բ.

Մասշտաբած մահուան մօտաւորութիւնն ահա այս մտածումներն ինձ կ'ազդէ, որոնք՝ կարճեմ՝ կարի մթին չեն սակայն։ Կտակս, որուն վրայ խօսեցայ, բազմաց ուղեալ խօսքեր պիտի պարունակէ։ Դուք ալ, Գուրգեն էֆէնտի, Ձեր բաժինն ունիք այդ բանից մէջ։ Գիշտ կը կանխէ կտակիս ա՛յն մասն՝ որ Ձեզ՝ կամ Հայկական կրթարանին Հիմնադիր-Տնօրէն-Ուսուցչին կը պատկանի։ Պէտք է վերաբանաք Հայկական կրթարանն։ Անցեալ շաբթու Ձեր այդ հաստատութեան մէկ աշակերտին ունկնդրեցի, Գալփեին Մեծատուրեանին՝ որ Կեդրոնական վարժարանի բարձրագոյն երկու կարգերուն հոգաբարձութեան վրայ կը դասախօսէր,

բազմագուտ հանրագուտ այն գիտութեան՝ որ մուտ գտած է եւրոպիոյ վարժարանաց մէջ և որոյ Հայ վարժարանաց մէջ ներմուծման փառքը Ձեր ու (խոնարհաբար) իմ ա՛լ այն աշակերտն ունեցաւ։ Երէկ ալ ինձ տրուեցաւ ընթերցուել ձեռագիր բանաստեղծութեանց հաւաքածոյ մը, բուրումնաւէտ ու լուսավոր այնքան՝ մինչ զի կրնայ ըսուել թէ յետա՛մնաց այս ամի գարնան ծաղկունքը կը կանխէին. այդ տաղերն ա՛լ Ձեր սանին Վահան Մալեգեանին՝ գործվար փափկահնչիւն քնարին թրթումունքն են։ Այո՛ պէտք է վերաբանաք Ձեր վարժարանն, որ՝ բազմաբուռն աղբիւրի մը նման՝ տոհմային արտին մէջ առուներ կ'արձակէ գիտութեան ու բանաստեղծութեան։ Մեր թաղային վարժարանաց համար յառաջադիմութեան գրգիւ մ'եղան մասնաւոր վարժարանք. հանրային կրթութեան համար նոր շաւիղներ բացիք Դուք ու Սուրէնեան ու Պէշիկթաշէն։ Ծաւիլք ամեն բացուած չեն սակայն. թաղային մեր դպրոցներն ուրեք ուրեք կրթական յարկեր են՝ բարոյապէս անյարկ կամ դատարկ։ Գործ կայ դեռ, և գործին մեծ մասը կը մնայ դեռ կատարելու։ Կեդրոնական վարժարանին ու Պէշիկթաշէն վարժարանին մէջ եղած փորձերը տակաւ կը կազմաւորեն ու կը հաստատեն մեր տոհմային կրթութիւնն։ Իրբեւ փորձառու ձեռնհաս վարժարանապետ, Ձեր վրայ պարտք դրուած է որ այդ կազմաւորութեան գործին բերէք Ձեր աջակցութիւնն։ Անգամ մ'ալ կ'ըսեմ, պէտք է վերաբանաք Հայկական կրթարանն։

Ու մեծ, անհամեմատ ծառայութիւն մը պիտի մատուցուի Հայ Ժողովրդեան, կըրթութիւնն ա՛յն մօք զարգացնելով՝ որոյ պէտքն անձնական փորձառութեամբ, — անձինս տարաբաղդութեամբ, աւա՛ղ, — զգացած եմ։ Տղայոց ուսումնական վիճակացոյցին վրայ հոգեբանական վիճակացոյց մը հիմնեցի։ Դիտեցի թէ, տոհմային ուսմանց նուիրեալ ուսանողք ամենէն նուազ ընդունակ են բարոյական կոչուած հիւանդութեան՝ որով կը վարակի նոր սերունդը. այդ հիւանդութեան միջակ ընդունակութիւն ունին կամ բնաւ ընդունակութիւն չունին ա՛յն տղայք, որոնք առեւադրական կամ արհեստագիտական ուսմանց մէջ կը յառաջադիմեն. իսկ ամենէն աւելի բարոյական հիւանդութեան ընդունակ կ'երեւին անոնք, որոնք կրօնական իմաստասիրութեան համար նախասիրութիւն մը կամ կոչումն ունին։ Ուստի, իմ կրթական յայտագրիս մէջ առաջին տեղը պիտի տայի դեղերային աշխատութեան կամ մարմնամարզի՝ ու է ձեռով, երկրորդ տեղը տոհմային ուսմանց. երրորդ տեղը գրական գիտութեանց ու պիտանի գիտելեաց արհեստից, առեւտրոց, հողագործութեան ու գիւղատնտեսութեան, կրօնական ուսմանց, որոց ընդարձակագոյն տեղ մը տալու ձգտում մ'աւ մեզ կը յայտնուի թէ՛ մանկութեան և թէ՛ Ժողովրդեան կրթութեան մէջ, կրօնական ուսմանց աւանդումն՝ որ հարկաւոր է՝ ամենախիտաբան է։ Որպէս յայտնեցի, ոչինչ այնքան կը նպաստէ հոգեւախտութիւնն յառաջ բերելու որքան կրօնական զգացման չափազանցութիւնը կամ կրօնական ուսմանց տրուած խորին ու խանդավառ ընդարձակում մը։

Եթէ յուզեցի զՁեզ, բարեկամ, ես ալ շատ յուզուած եմ, չա՛տ: Գրեցէք ինձ, ոչ՝ որպէս ուրիշ առթիւ մը՝ շնորհակալութեան գիր առ Ձեզ տածած անկեղծ զգացմանցս համար, այլ երկտող մը՝ աւետող թէ պիտի... յարգէք կտակն Ձեր

Անձնուէր ազգանուէր բարեկամին
Ե. ՏԵՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

14 Ապրիլ 1893, Գատըքէյ

ԱՊՐԻԼԻ ՆՈՒԱԳՆԵՐ

ԸՌ ԼԵՌՆ ՏԵՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

Սա դեռափքիք ծառին վրայ
Թռչնիկ մը մեյլ կը նուրայ.
Մեղր է գոգցես որ կարկրքի
Կսցէն անա.

Օ՛ն, դու լրսէ՛. զեփիւն անուշ
Նուագ մ'ունի հեծ սիրայուշ.
Սուրայ բողոլ հեծ համբուրի
Ծաղկանց վրայ:

Տե՛ս, դաւսին խորն անմեղ հովիւ
Կը նրագէ սրբինց հեծիւ.
Նրգ մ'է սիրոյ այն նուածիլ
Առ հովուունին.

Հոն ծառին տակ կոյս մ'ամօքիսած,
Մեկն հառաչ սիրոյ բըխած,
Կարմիր վարդեր կուտայ փքրիլ
Յիւրում այսին:

Նաեւ լրսէ՛ կոհակներուն
Հոգեհրմայ մոմունջն հեռուն.
Սիրոյ նուագ մ'է անուշտայ
Առ բընուրին.

Եւ երկինցն ալ վերէն պայծառ
Նրգել փորձէ երգ խանդավառ,
Թափէ ի ծով փրփրաւայս
Լոյս, սէր անհուն:

Պարսիկին մէջ քիթնոցիկներ
Նրգ մը գոցսիկ են յօրինէր.
Այդ նրագ մ'է նուագսրայ
Ծաղիկներուն.

Իրենց բոյրին, տե՛ս, ծաղկունք ալ
Ձանգն հեծին հրմայ մը տալ.
Այդ բոյրին մէջ գալսնաքստոյ
Կայ երգ սիրուն:

Նորաբողբոջ խոտ ու տերեւ,
Ծովու խիւրտն, ամպերն, արեւ
Սիրոյ նրագ են յօրինէր,
Ուր կը մղուիս.

Ուր կը լրսէ հոգիդ միայն՝
Դեռ նոր երգեր սիրոյ, յուզման.
Այդ հեծանաց մէջ սիրանուէր
Կը նուաղիս....

ԵԻՏԵՐՊԵ

ԿԱՐԳԱԴՐԵԼԻ ՀԱՇՈՒ ՄԸ

Մայրաքաղաքիս բոլոր Հայ թերթերը շարաթէ մ'իվեր կը հոշակեն կարեւորութիւնը նոր հրատարակուած գիրքի մ'որ կը կոչուի ամուսնական օրէնք յայն եկեղեցւոյ. այս գրքին ծանուցումը տեսնուեցաւ արդէն «Ծաղիկ»ի նախորդ թուոյն մէջ ուր ի մէջ այլոց ըսուած էր. — «Ծաղիկ»ի խմբագրատեղը գրած է յառաջարանը և գրքին մէջ աւելցուցած է խիստ հետաքրքրական և մեծ խնամով ընտրեալ ծանօթութիւններ, պատմական լուսաբանութիւններ, յաւելումներ, բազմաթիւ ցուցումներ և զանազան ազգաց ամուսնութեանց վրայ հասուն դիտողութիւններ»:

Այլ սրբան վարմացոյն հետաքրքիրը, երբ բոլոր Հայ թերթերն ուշիւ ընթերցելով տեսան թէ ոմանք բացարձակ լուծիւն պահած էին իմ աշխատակցութեան մասին եւ այլք այնպէս հարեւանցի իմն յիշատակած էին անունս որ իրաւամբ կարծեցնել կուտայ թէ այդ երկատիրութեան մէջ իմ մասնակցութիւնս հազիւ թէ գործոյն արժէքին մօտեցած էր: Այս մասին յիշեալ թերթերուն գրածները կը քաղենք համառօտիւ:

Հայրենիք. — Խմբագրականի մը մէջ, «կը գնահատենք Աւետիս... Սուրենեանի կողմէ առ Չօլաքիտէս նուիրուած աջակցութիւնը, որ երեւան եկած է փոքրիկ լուսաբանութիւններու ձեւին ներքեւ զորս աւելցուցեր է երբեմն երբեմն էջերուն ստորոտը, օգտուելով իւր իրաւագիտական ընթերցումներէն: Օժիտի վրայ իր գրած յաւելումները կ'ապացուցանէ թէ ինքն ամուսնական օրէնքները կ'ուզէ առաքելայ ընել մասնաւոր ուսումնասիրութեան»:

Արեւել. — Նոյնպէս Խմբագրականի մը մէջ ընաւ շիջատակեր անունս և Չօլաքիտէս էֆէնտին ակնարկելով կ'ըսէ. — «Դրամօժտի վրայ խօսած փամանակ, չա՛հագրգիռ տեսութիւն մ'ըրած է Հայոց մէջ դրամօժտի նորամուտ սովորութեան վրայ...»:

Փունջ. — Գրքին հրատարակութիւնը կը ծանուցանէ իրր մի միայն Չօլաքիտէս էֆէնտիի գործը:

Ճէրիսէյի Շարգիլ. — Կը յայտարարէ թէ գրքին մէջ Ս. ստորագրուած ծանօթագրութիւնը Ա. Ա. Սուրենեանի կողմանէ պատրաստուած են:

Այսքան թերի ու հակասական տեղեկութիւնք հրատարակութեան մ'առթիւ կրնային կասկած ծնուցանել շատերու մտաց մէջ թէ ճշմարտութիւնն երեւան չէ ելած. այս ճշմարտութիւնը կը փութամ մերկապարանոց ընել, գտնէ տոհմային արժանապատուութիւնը փրկելու համար:

Չօլաքիտէս էֆէնտիի դիմած էր ինձ աշակցութիւնս խնդրելու՝ սոյն ամուսնական օրինագրքին խմբագրութեան մէջ. առաջին մասը, Սկզբունք ընդհանուր իրաւանց, թարգմանած ու բերած էր. հաճութիւն ցուցի աշխատակցիլ իրեն և պայմանագիր մը ստորագրեցինք. Չօլաքիտէս էֆէնտի աշխատարար թողուց ինձ ամէն ազատութիւն այս երկատիրութիւնը խմբագրելու մասին. ուստի ինձ յանձնուած ամբողջ ձեռագիրները վերստին գրեցի՝ մութ խմբագրող պարզելով, զիսոց բաժանմունքը կանոնաւորելով և գրեթէ բուն նիւթին չափ աւելցնելով զանազան ծանօթութիւններ յորս

կը տեսնուին՝ հանգերձ պատմական տեղեկութիւններով՝ լուսաբանութիւնք, բացարձակութիւնք և բազմաթիւ ձեւեր հին չըռովմական Իսլամական, Ֆրանսական և այլ զանազան օրէնագրութեանց՝ ընդ բիւզանդականին: Այլ ըստ որում Սկզբունք ընդհանուր իրաւանց մասն շատ թերի էր, իրաւագիտաց առջեւ գրեթէ անարժէք՝ չըսեմ ծաղրելի ըլլալու չափ, ուստի յաւելումն մը պատրաստեցի, էջ 265-ն 47, յաւելով դարձեալ լուսաբանութիւններ, և ըն, ըստ առաջնոյն: Այս առաջին մասն իրր 30 օրինակ կազմեալ զրկուեցաւ ձեռնհաս անձանց ի քննութիւն:

Չօլաքիտէս էֆ. ի հետ պայման ունէի գրել միայն Յոյն եկեղեցւոյ ամուսնական օրէնքը. սակայն հետզհետէ խորհելով, տոհմային արժանապատուութեան վիրաւորիչ հանգամանք մը դառայ այս ձեռնարկին մէջ, իրր թէ Հայքս Յոյն եկեղեցւոյ օրէնքներուն ծանօթանալով՝ մեզ պէտք եղածն անտի առնուել պիտի ստիպուինք, ուստի որոշեցի Հայոց այս մասին արդէն ունեցած օրէնքներն, ինչպէս և լատին եկեղեցւոնն ու իսլամականինը, միանգամայն խմբագրելով, ի վեր հանել ազգիս պատիւն և օժտել զայն այնպիսի գործով մ'որում ի յոյն թարգմանութիւնն ագտակար լինէր յունաց ալ, ուրիշ ազգաց ալ, և այսու բազմապատիկ տոկոսով փոխարինուէր ինչ որ ընդունած էինք ձեռամբ և շնորհիւ Չօլաքիտէս էֆ. ի:

Իրաւ է թէ գործը պիտի ստուարանար և ծախսը ծանրանար, այլ հայ պատիւը պիտի փրկուէր. Հայք պիտի ունենային յունաց չունեցածը. այս միաքն յաղթանակեց յիս. գրքին տպագրիչը ազնիւ Գարեգին էֆ. Պաղտատեան նոյն զգացումն ու ոգին ունեցաւ և խոստացաւ ձեռնտու լինել տպագրութեան. Չօլաքիտէս էֆ. գոհ եղաւ այսպիսի կարեւոր գործոյ մը պատճառը լինելուն համար, քանի որ ինքն աշխատութիւն պիտի չունենար այլ ևս. միւս կողմանէ ինքնաբերաբար յայտնեցի իրեն թէ ամբողջ գործոյն չահակից կ'ընդունէի զինքը: Համերաշխութիւնը կատարեալ էր մեր մէջ:

Երկրորդ մասն սկսաւ բուն Յունական եկեղեցւոյ ամուսնական օրէնքով, որոյ բոլոր ձեռագրերը թէպէտ վերստին գրեցի, այլ կարի զգուշութեամբ, որպէս զի բնագրին խմատն ու կարգն անփոփոխ մնան, միայն յունին ազգականութեան ճիւղահամարի երկար ու խիստ դժուարահասկնալի պատկերացոյցն յապաւելով՝ հնարեցի չորրորդ և հինգերորդ պատկերները (տես էջ 68, 69) որք ուշադիր զննութեամբ անմիջապէս երեւան կը բերեն յոյն եկեղեցւո ամուսնութեան մէջ արգելիչ արեւակցութեան ու խնամութեան կարեւորագոյն աստիճաններն ու սահմանները:

Այս մասին մէջ ալ տեղ տեղ ծանօթութիւններ ու բազմաթիւ ձեւեր աւելցուցի, ի ստորեւ Ս. գիրը գնելով: Յունական օժտի յատկացեալ գլխոյն իրր յաւելուած տեսութիւն մը գրեցի Օժիս առ Հայս վերնագրով:

Գործոյն յառաջարանն արդէն իմ ստորագրութիւնս կը կրէ:

Ի բաց առեալ յոյն Պատրիարքարանի կազմական կանոնագիրն և Պատրիարքական արքունի հրովարտակը, որ աւելցուած է,

գիրքը կը բաղկանայ իբր 4200 տողէ որոց 1800 տողն իմ գրածս է. և այսպէս՝ հաւաստեալ կը կարծեմ թէ սոյն գրքի արդի վիճակին մէջ ի յոյն թարգմանութիւնը կըրնայ մեծապէս օգտակար լինել սիրեցեալ յոյն ազգին:

Ինչպէս ուրեմն հայ թերթերն իրենց մի ազգակցին այնքան աշխատութիւնն ոչ միայն անտես կ'ընեն, այլ և յօժարակամ օտար ազգ մը կը փնտռեն չնորհապարտ լինելու համար. Արեւելի այն խօսքը՝ թէ Տիմիթ-րիոս էֆ. Հայոց մէջ դրամաթուի նորամուտ սովորութեան վրայ շահագրգիռ տեսութիւն մ'ըրած է, պատիւ չէ մեր ազգին. Այդ տեսութեան ներքեւս գիրքը դրուած է, յայտնելու համար թէ ո՞վ է հեղինակը:

Այլ ես ոչ հայ թերթերը կը դատաւար տեմ, որ գուցէ մասնաւոր նկատումներ ունեցան, տոհմային պատիւն իսկ գուցէ անտեսելով, իրենց գիտցածէն տարբեր եղանակաւ գրելու այս մասին, ոչ ալ Տիմիթ-րիոս էֆին տր ցաւ յայտնեց ինձ այս հրատարակութեանց անխառնութեան վրայ. իրողութիւնը բացայայտ կը պատմեմ միայն. իւրաքանչիւրն ազատ է իւր զգացմանց ազդեցութեան ներքեւ գործելու: Ընթերցողները դատաստան թող ընեն:

Այժմ իմ կողմանէ երկու խօսք.

Ա. Սոյն գործին մնացեալ երեք հատորներն ես պիտի խմբագրէի. այժմ կը թողում որ ուրիշներն այդ պատիւը վայելեն, կամ եթէ Յունարէնը կայ՝ թարգմանուի:

Բ. Առաջին հատորէն գոյանալիք շահն Ազգ. Հիւանդանոցին կը նուիրեմ. գոհ կը լինիմ եթէ Պաղատաւեան Գարեգին էֆին տալ ինձ, բարեկամաց նուիրելու համար:

Եւ հաշիւս կը կարգադրի:

Ա. Ա. ՍՈՒՐԵՆՍԱՆ

ԱՅՍ ԽՆԴԱԼԸ ԳԵՇ ԿՍԱԳԻՏ

Շողեհաւին մէջ՝ անկիւն մը՝ յոգնած ու տխուր նստած էի, մտքի սեւեռումի մը անձնատուր. իմ զաւաճարներս կեդրոնացելէ, անոնց ըմբոստումները կամ խուսափումները զսպելէ, զանոնք սանձելէ և ուղղելէ վերջ, վստահ այլ եւս թէ իրենք պիտի շարունակէին իրենց ճամբան, ես ալ անդորր կ'անցնէի խորհրդածութեան անթիւ ուղիներէն մէկուն մէջէն: Հեշտ ճամբորդութիւն մ'է այդ. բարձրաւանդակի մը վրայ յղկուած արահետի մը վրայէն քալող և ազատ, մաքուր ու զով ոգը շնչող ճանբորդին զգացողութիւնը կ'ունենայ մարդայն վայրկեանին: Կը վայելէ այդ վայրին ամբողջ հաճոյքները և հոն վարը դաշտին, աղմին մէջ խռնուող տխեղձ էակներն ալ կ'երեւան իր աչքին, կը հետեւի անոնց շարժումներուն ալ, բայց անոնք իր հաճոյքէն բան մը չեն գողնար:

Հոգեկան այս վիճակին մէջ էի ես ալ, երբ շողեհաւին մէջ, վերը կամուրջին վրայ, աչնան գեղեցիկ օդով մը, անկիւն մը քաշուած նստեր էի: Կը տեսնէի իմ չորս կողմն անցորդներուն ժողովուրդ. տեսայ նաեւ իմ մօտս ինձ ծանօթ զոյգի մը գալ նստիլ: Տէր և Տիկին Ա*** էին որք ինձի պէս գիւղ կը վերադառնային:

* *

Հազիւ տարի մը կար ամուսնացած էին: Եթէ չէր սիրոյ, գոնէ համակրանքի ամուսնութիւն մ'եղած էր իրենցը: Տիկին Ա*** համեստ բարքեր և միջակ հարստութիւն մ'ունեցող ընտանիքի մը աղջիկն էր: Դրամաթիւտ չէր բերած, բայց օժիտն իր վրայ կը կրէր: Բարձր և տեղ տեղ կ'ըսէր ու լեցուն հասակ մը, անբիծ, անմեղ, համակրելի դէմք մը, միշտ վար նայող բայց գեղեցիկ սեւ աչքեր ունէր: Ամթխածութիւնը չէր թերևս որ իր աչքերը գրեթէ միշտ կ'էս մը գոց, իր սրունքին ու ոտքերուն վրայ ուղղուած պահել կուտար: Երբ վեր կը վերցնէր իր սեւ երկայն բիրերով այդ սրունքն աչքերը, վայրկեանի մը մէջ ամէն բան տեսած, ամբողջած, իր մէջ քաշած էր և դիտող մը պիտի նշմարէր թէ երբ նորէն վար կը նայէր, կը հետեւէր ան իր քով նստողներուն ամբողջ շարժումներուն, խօսքերուն որոց մէջ թերևս հիացման արտայայտութիւն մ'իսկ կը փնտռէր:

Ամուսինը, մէկն էր այն անձերէն որոց կը հանդիպինք ամէն օր մեր կենաց ընթացքին մէջ, առանց իսկ անոնց ուշադրութիւն ընելու: Միջահասակ, թխադէմ, հակակրօնութիւն չազդելու չափ ազեղ մարդ մը: Տանեկէնք տարեկանին շուկայ գացած էր և հազար ոսկիի չափ կրցած էր վստաւելի, յաճախորդներու քով քծնելով և անոնց գրպանէն ստակներ կորզելով:

Այս միակ անբարոյականութենէն դատ ուրիշ յանցանք մը չունենալ կը թուէր: Պարզ, սահմանափակ մտքի տէր մարդ մ'էր, ինչ որ առաւելութիւն մ'է թերևս ընտանեկան կեանքի մէջ և իր կիներն ալ ամուսնոյն մաքին զարգացեալ չըլլալէն իսկ չէր տարակուսեր թերևս:

Երկուքին ալ մոտաւորական կարողութիւններուն զուգարը խոշոր թիւի մը չը պիտի հասնէր, բայց այդ արդեւք մը պէտք չէր ըլլար որ իրենք իրարմէ գոհ ըլլային, երջանիկ ըլլային: Հոն ուր միտքը չաշխատիր, զգացողութիւնը կը գործէ և երջանկութիւնն յագեցումի մէջ կը կայանայ: Անմիտը խորհողն աւելի անոր հեշտութիւնները կրնայ վայել, զի միոյն մէջ եղած ըզգայնութիւնը միւսին մէջ ընդլայնուած, զարգացած, բեղմնաւորած է և միւսինէն աւելի գոհացում կը պահանջէ:

Տէր և Տիկին Ա*** երջանիկ պէտք էր ըլլային, համեմատական երջանկութեամբ մը անշուշտ, բայց այնպէս ըլլալ չէին թուեր:

* *

Իրարու քով նստած էին, երկուքն ալ դժգոհ դէմքերով: Առանց իրարու երեսնայելու, քով քովի քալելով եկած էին և մի և նոյն անտարբեր դէմքով հոն նստարաններուն վրայ իրենց տեղ մը ընտրել էին: Փոխադարձ հոգածութեան ցոյց մը, զուարթ պզտիկ խօսք մը, բնաւ. և հիմայ հոն նստած երկուքն ալ ծովը կը դիտէին անհոգութեամբ, թերևս կը կարծէին ծաղրելի ըլլալ եթէ փոխադարձ սէր արտայայտէին, եթէ դէմքերն իսկ մատնէր այդ սիրոյ գոյութիւնը:

Մտազբաղ դէմք մ'ունէր ամուսինը, շուկայի մարդերու յատուկ այն մտազբաղ դէմքը զոր կ'առնեն խանութներէն դուրս ելած առեւտրի և որ աւելի զգալի կ'ըլլայ երբ լէյք ընելու համար քիչ մը ճնկած են:

Այս վերջին պայմանին մէջ կը գտնուէր

անշուշտ ան: Երբեմն երբեմն կուգար ինձ հոտ մը որ բանաստեղծներու երգած գեփիւնին նմանելէ շատ հեռու էր:

Ես չեղայ մինակ անոր բերնէն փչող սիւքին հոտն առնողը:

Շողեհաւին սանդուխներէն կամաց կամաց հեւալով վեր կ'ելլար գիրուկ, կուստ ու կ'ըսէր մարդ մը: Տեսած էր զանոնք և վայրկեան մը փորը դուրս տնկած, սանդուխին գլուխը կենալէ, շունչ առնելէ ետքը, իր հագին մարմինը մեր կողմը կը գլտորէր անհրաժեշտ ճիգերով և գլխու յարատե օրօրումներով:

Կուրծքին խորէն փախող «բարձր իրիկուն, ձեզ» մ'ըսաւ անոնց և գնաց իյնալ աթոռակի մը վրայ, ամենէն բարակ, նուրբ աթոռին վրայ որ ճիշ մ'արձակեց այդ բեռին ծանրութեան տակ:

Ուրախ դէմք մ'ունէր այդ գիրուկը որու շուրթերուն վրայ ապուշի մը ժպիտը կար: Անմիտի մը գլուխն էր իր կ'ըսէր գլուխը, ցած ճակատով, թափած յօնքերով, վար ինկած պէտքերով, անմիտ մը որու վրայ պիտի խղճայիր եթէ տխուր ըլլար և որու չէր կրնար հանդուրժել այս խնդացող և կէս մը ծաղրող ժպիտովը:

Գուցէ ուրիշ դէմք մ'առնէր այն, մեղամաղճոտ դէմք մը գոնէ, եթէ հարուստ չըլլար, բայց ստակն իրեն տուած էր այն գիւմակը զոր կը կրէր և զոր կ'ուզէր պատուել:

Հինգ վայրկեանի չափ, ճակատն, երեսը ու վիզը թաշկինակով սրբելէ ետք, իր աչքերը միշտ Տիկին Ա*** վրայ յառած, վերջապէս խօսիլ սկսաւ և օգէն, տաքէն, չոգենաւէն, ամէն բանէ գտնաւորելէն վերջ, հաճեցաւ միւսներուն ուրիշ վերադառնալուն հարցնել:

Առջի գիշեր երեկոյթի մը գացած էին, Տիկինը մինչեւ առաւօտ պարած էր, շատ գոհ էր մնացած:

— Է՛հ, դուք ալ դժգոհ ըլլալու բան մը չունիս, ըսաւ գիրուկը ամուսինին դառնալով. երէկ գիշերուան տեղը ջուր խմելիք տեղ չէր, անանկ չէ՞ մի. դուք ալ սա իջիմ գտնաս նէ, չէ չես ըսեր: Զգէ՛ք չգտնաս նէ ալ կը փնտռես, տեղէ մը կը հանես ես'. ան պատուական իջելի կայ նէ ուրիշ բան կը խմուի մի՞. անանկ չէ՞, դո՛ւք ըսէ, դուք աղէկը գիտես: Հէ՛մ ինձի անանկ կ'երեւայ կար քի գիշերուանը քիչ է եկեր, աս առտու սանկ նորէն մէկ երկու հատ նետեր ես. ի՞նչ ընես, պէտք է, չիմես նէ չըլլար:

Գիրուկը գոհ էր ինքզինքէն, քահաջեւելով կը խնդար, շունչը կտրելու աստիճան: Գլուխը, մարմինն ամբողջ կ'երերար. մէկ ձեռքը փորին վրայ՝ անոր ըմբոստ ելեւէջները խաղաղելու կ'աշխատէր:

Անդին կ'ինն ալ, որ հիմայ ամուսնոյն երեսը կը նայէր, կը զուարճանար ինքն ալ այն մարդուն կատակներէն, կը ծիծաղէր պզտիկ և շուտ շուտ իրարու յաջորդող քերքիչով մը, թաշկինակը աչքերուն տանելով արցունքները ժողովելու համար:

Գիրուկը կը շարունակէր միշտ իր կոշտ կատակաբանութիւնը:

— Աս գիշեր, աս գիշեր ալ քանի մը հատ խմելու ես, վաղն ալ աս գիշերուան յոգնութիւնը անցնելու համար, մէկալ օրն ալ՝ վաղը գիշերուանը, անանկ, անանկ ընելու է, ես չըսեմ նէ ալ դուք կ'ընես ես. կնիկդ չգտնաւոր նէ, ան կ'օգտէ:

Եւ ծիծաղները կը չարունակէին աւելի մեղմ, բայց աւելի յարտաւեր, մինչ ամուսինը, հոն երկուքին ալ իր վրայ խնդար տեսնելով, կ'ընդունէր այդ քրքիշներու ապտակը, ապտակներու ամենէն ծանրը, և ինք անտարբեր, կը ժպտէր անոնց, անմիտի խեղճ ժպտովը որ չուրթերուն վրայ սառած կը մնար:

Ապուշի մը պէս կը ժպտէր ինքն ալ այն հարուստ տխմարին որ սրամտութիւնը փորձելու տեղը գտած էր, կը ժպտար իր կնոջ որ կը հրճուէր զինքը այդ խայտառակ վիճակին մէջ քաջըլած տեսնելով:

Կէս ժամ տեւեց այս պոթալի տեսարանը և ինք բերնէն բարկութեան, սրտմուտութեան բառ մը չհանեց, միշտ խնդարով գիրուկին նախատալից երգիծաբանութիւններուն:

Գիւղ հասած էինք. երեքն ալ ոտքի ելան, կինը դուարի, ցատկուտելով գրեթէ, գիրուկին իր ետեւէն, և անոնց կը հետեւէր ամուսինը որ գլուխը կախ կը ժպտէր դեռ. ես, զայրոյթէս յուզեալ, տեղս քամուած կը մնայի:

Իջած էին անոնք շոգենակէն ու մեկնած էին, և ես աչքովս կը հետեւէի անոնց, իրենց ետեւէն նողկանքի բուռն լուսանք մը վազցնելով, մինչ իրենց պատկերը երթալով կը պզտիկնար, կ'անհետանար հեռուն փողոցին ծայրը, իմ և անոնց մէջ անհուն անջրպետ մը ձգելով:

Գառն-գիւղ

Ա****

ԵՐԱՆՈՍ ԱՒՊԱՐ

ԿԱՍ

ԹԱՊԱՆԱԿԱՆ ԳԱՐԺԱՊԵՏԸ

Երկար մեռելութենէ մը յետոյ, Հայ Թատերաբեմն սկսած է վերակենդանութեան ճիգեր ընել:

Շուրջ տասն և հինգ տարիներէ հետէ՝ օտար լեզուաւ՝ հինցած ու փոտած տառաքանք միայն տեսնելու դատապարտուած էր հասարակութիւնն, սպանութեանց, դաւերու, թունաւորմանց, անբնական ու զարհուրելի տեսարաններու միօրինակ և անվերջանալի շարք մը՝ որմէ իրաւամբ տաղտկացած էր ժողովուրդն:

Այդ երկար ժամանակամիջոցին, Հայ լեզուն՝ մեր դերասանաց համար ժանդոտած ու անգործածելի առարկայ մ'էր դարձած, և այս խի է պատճառ որ այժմ այնքան մեծ դժուարութեան դատապարտուած են՝ Հայ լեզուաւ ևս փայլելու այն թատերարեմին վրայ որոն կը պարտին իրենց համբաւն:

Այժմ մեր թատերագուհի հեղինակաց աւանդն նախասիրական նիւթերն եղած են մեր ընտանեկան միջին և ստորին դասուց պատկերներն ու ներքին կեանքը՝ զորս կը ջանան ուսումնասիրել և այսու կազմել մեր նոր գրականութեան կարեւոր մէկ մասը:

Բայց նախ, կարեւոր ճշմարտութիւն մը խոստովանած ըլլալու համար ըսեմք թէ՝ տասն և հինգ տարիէ ի վեր Հայ լեզուաւ և Հայ կեանքէ առնուած թատերագութեանց մասին մեր անտարբերութեան առաջին անգամ վերջ տուաւ Տիրան Էֆ. Փափագեան՝

Իւր անդրանիկ հեղինակութեամբ, «Սիրային Զբօսանք»ով, որու յաջորդեց «Ներկարարը»: Իսկ իւր գլուխ գործոցը, որ առաջնոց հետ սուղ միջոցի մէջ արժանացած է երկրորդ տպագրութեան, այն է՝ «Երանոս Ախպար»ը, բազմ պիտի ունենայ Հայ Թատերարեմին վրայ երեւելու, զի Փափագեան յաջողած է նորա ներկայացման հրամանն ևս ստանալ:

Մեր դաւառային բարուց ճշգրիտ, յաջողապէս նկարուած եղական ու ծիծաղաշարժ մէկ պատկերը կը ներկայացնէ «Թապալեալ վարժապետ»ը, ուր ընթերցողը պիտի տեսնէ՝ աստի իւր կէս դար յառաջ, Պոլսեցի վարժապետի մը՝ գաւառային դպրոցի մը մէջ պաշտօնավարելու մասին ունեցած աներեւակայելի դժուարութիւնները, տեղւոյն Զօրավճինքերու ծաղրելի նախապաշարունակները, նոցա ներկայութեան անցուցած հանդիսաւոր քննութիւնը, պարտութիւնը՝ քանզի չէ կարող գիտնալ թէ՝ «Հաւատով խոստովանիմք» մէջ քանի հատ ա կայ, Յակոբ Նահապետին իւր երազին մէջ տեսած սանդուխտ հիւսիս ո՛ր կը գտնուի, թէ ի՞նչպէս այդ Մայրաքաղաքացի պալլելին «Միւլֆիլզի տէֆթէր թէրթիպ ու թանգիմ» չէ կարող անել, ևն, ևն, գնահատելի արժանիքներ՝ որոցմով օժտուած կը գտնեն իրենց քապալաֆաւ Երանոս Ախպարն և կը ջանան նմա յայնձնել իրենց զաւակաց դաստիարակութեան փափուկ պաշտօնը:

Հինի ու նորի այս պայքարը շատ բնական ու դեղեցիկ կերպով նկարագրուած է: Ներկայացումը տեղի պիտի ունենայ Մայիս ամսոյ մէջ՝ ի նպաստ հեղինակին: Յուսայի է որ Հայ լեզուաւ և իրական կեանքէ առնուած թատերախաղերու սիրող ու նախանձախնդիր հասարակութիւնն չպիտի զլանայ իւր վեհանձն քաջալերութիւնը այնպիսի հեղինակի մը՝ որոյ մնակ թերութիւնն է իւր համեստութիւնն ու անխօսուկ գործունէութիւնը:

ԳՐԻԳՈՐ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՆԻ

Բ.

Թէ ի՞նչ պիտի ըլլայ աղջկան դերը

Ազնիւ Արմենակ,

Առաջին նամակովս ցոյց տուած էի քեզ թէ ի՞նչ պէտք է ըլլան ընդհանրապէս ներդաշնակ դաստիարակութեան հիմունքը:

Այժմ, մասնաւորելով խօսքս աղջկանց դաստիարակութեան վրայ, պիտի քննեմ հետզհետէ թէ,

- 1. Ի՞նչ պիտի ըլլայ աղջկան դերը.
- 2. Ի՞նչ են իր բնական քաղաքականութիւնները.
- 3. Ինչպէ՞ս կրնանք դաստիարակել զանի այնպէս որ ներգացնակ ըլլայ անոր կեանքը.

1. Տանն ու տղուն պահապան ըլլալ, հսկել անոնց վրայ իմաստուն մոքով, խանդակաթ սիրով, ժրաջան ոգւով. ահա՛ գլխաւոր դերը զոր պիտի ունենայ աղջիկն ապագային մէջ. տան ո՛չ միայն նիւթական, այլ և բարոյական կազմաւորական հոգը ա-

նո՛ր պիտի յանձնուի: Այս գործն ըստ ինքեան շատ կարեւոր ու կենսական է. բայց աննշան ծառայական բան մը թուի թերեւս անոնց որք սովորած են դատել իրերը հարեւանցի կերպով, որք փառատենչ ձգտումներ կը տածեն, և որք իւր կերպով կ'ըմբռնեն կեանքն ու աշխարհը:

Մեր դարավերջիկ ազատամիտները ինչ որ ալ խորհին այս մասին, բարոյագէտ ընկերաբանք բոլորովին տարբեր համոզումներ ունին:

Ասոնք՝ ի նկատի առնելով այն անկեալ կացութիւնը յորում կինը կը գտնուի կիսափայրենի ու կէս քաղաքակիրթ երկիրներու մէջ, ի մօտուստ քննելով բարոյական հաշմութիւնն ու անթիւ վերքերը որք ուղղակի հետեւանքն են դաշտի կնոջ ու գործատան կնոջ անբնական աշխատութեանց, ասոնք համամտութեամբ կը համարին զտունն ամենէ յարմար տեղը կնոջ բնական, արդիւնաւէտ, ազնուացուցիչ գործունէութեան:

Եւ ստուգիւ, դաշտը շատ կիզիչ, գործատունը շատ հեղձուցիչ չէ՞ կնոջ բարեբար արդիւնաւորութեան համար: Տանը խաղաղ ու խոնարհ մթնոլորտին մէջ միայն կրնայ ծրլան, բոյր արձակել, իր էութենէն, սըրտին գորովէն, մոքին կորովէն բան մը փոխանցել ուրիշ նորածին էութեանց. այնտե՛ղ միայն կրնայ իր շունչով զօրացունել տկար էակներ ու նետել զանոնք ընկերութեան մինչեւ իսկ ամենէ բարձր խաւերուն մէջ. ընտանեկան հովասուն երգին տակ է որ կինը կրնայ ցոյց տալ իր մտաց վարչային բովանդակ կարողութիւնն ու մատանց կատարեալ ճարտարութիւնը՝ բարիք ճառագայթելով իր շուրջը, տնեցւոց, դրացեաց, աղջակաց վրայ, և աւելցունելով ամէն տեղ դիւրակեցութիւն, քաղաքակիրթութիւն:

Ի՛նչ. միթէ աննշա՞ն գործ է այս. միթէ սոյն դերին յաջող կատարումը չբաժնոր պատկել ամենէ փառասէր գլուխներն իսկ. միթէ այս պայմանաց մէջ կինն աւելի անկախ ու միանգամայն աւելի քնքոյշ ոգի մը չստա՞նար:

Յաջորդ նամակիս մէջ պիտի ջանամ քննել թէ սոյն ապագայ դերին արդիւնաւոր կատարմանը համար ունի՞ աղջիկը բնական ընդունակութիւններ, մանաւանդ այն տարիքին մէջ յորում կրթութիւնը, դպրոցական կրթութիւնը մասնաւորապէս, ձեռք կ'առնու անոր բնութիւնը՝ զայն տաշելու, թեքելու, յղկելու և կատարեալագործելու համար:

Մնամ քոյդ
ՍԵՊՈՒՀ

ԿԱՐԾԻՔՆԵՐ

Հեռու ենք քննադատի դերը մենք մեզի վերադրել: Բայց բարեմտօրէն կարծիք յայտնելու ամէն մարդու իրաւունքը վայելէ ներքին է անշուշտ: Ահա՛ այս իրաւամբ է որ չեմք քաշուի քանի մը դիտողութիւններ ընելու դասագրքի մը վրայ որ վեհասիրի Ս. Ղազարու վանքը տպուած է Նախադրում Հայ-գրաբառ ֆեալանդութեան անունով և որոյ գրիչն է Հ. Թադէոս Թովմաճանեան:

Քերականութիւն յօրինել, մանաւանդ գրաբառ լեզուի, այնքան դիւրին չէ, որքան կը կարծուի, եթէ անոր հեղինակն

մտադրած է աւելի լաւ, աւելի կոկ ու բարեյարդար երկով մը գերազանցեալ նոյն տեսակի գործերն որք իրենէն առաջ լոյս տեսած են: Համեմատաբար աւելի զիւրին է արդի հայերէնին համար արտագրել այնպիսի աշխատութիւններ, քանի որ լեզուին «առաձգական» հանգամանքը կրնան գուցէ ինչ ինչ թերութիւններ ներելի ընծայել և, քննադատութեան առջեւ, ձկուն ու դիւրաթեք շարժումով մը փախուստի ճամբայ գտնել: Բայց այնպէս չէ գրոյց լեզուին համար որոյ օրէնքը և կանոնք հաստատուն հիմերու վրայ դրուած են, անխախտ և անայլալ:

Եւ նախ Հայր Թովմաճանեանի այս երկին վերնագիրն է որ մեր ուշը կը դրուէ. գրաբառ բառն լսել կ'ուզենք որ դեռ տարի մը չկայ Վիեննայի երկու միւթարեաններու՝ հոգեւոյս Հայր Տէրվիշեանի և Հայր Թովսիկեանի կողմանէ քննադատութեան առարկայ եղաւ՝ մեր պատրաստած ՏԱՐԲԱԿԱՆ Քերականութեան առթիւ. չենք մոռցած թէ յիշեալ Վեր. Հայրեր, իրենց կարգ մը դիտողութեանց ի շարս պնդած էին թէ գրաբառ գրել սխալ է և անիմաստ և թէ հարկ է գրել գրաբար (Ր ու)։ Կ'երեւի թէ այս բազմարդիւն միաբանութեան կրկին հաստատածոյ պատկանող մեծահմուտ անդամք դեռ չեն միաբանած այս բառին ուղղագրութեան վրայ: Անցնիմք:

Ինչպէս վերեւ յայտնեցինք, գրաբարը վերջնական և անփոփոխ կազմակերպի մը համեմատ ձուլուած ձեւուած լինելով, պիտի խօսինք լեզուական ընդհանուր գծերու և քերականական հիմնական կանոններու վրայ. կը մնայ քննել Վ. թէ իւր «Նախնական դասագիրքի» անուան համեմատութիւնը ճշդիւ կը կրէ՞, և 2. թէ իրօք յաջողա՞ծ է Վեր. հեղինակն տալ իւր երկին՝ նախորդները գերազանցելու առաւելութիւնը և նոր ու դիւրագոյն ուղի մը հորդել:

Ա. Եթէ ի բաց թողու մը «Վարժութիւն գրաբարի» խորագրով հաստատմանն որք ուղղակի մասն չեն կազմեր քերականական գիտելաց, ինչպէս եւ տեղ տեղ պարագայ մնացած էջերն, գիրքը կը կորսնցնէ իւր վեց թերթի ծաւալն ու կ'իջնէ գրեթէ չորս թերթի ստուարութեան որ փոքր է գրաբար քերականութեան մը համար: Ահա ի՞նչու. այժմ այլ ևս ընդհանուր կերպով ընդունուած է թէ տղայ մը որ գրաբար քերականութիւն կարդալու աստիճանին հասած է, անկէ առաջ ի հարկէ գլխի երկու քերականական շրջաններ անցուցած և ուսած է աշխարհաբար լեզուի քերականութիւնն և հետեւաբար տեղեակ է այն ընդհանուր և հիմնական օրէնքներուն որք հասարակ են ինչպէս ամէն լեզուաց, նոյնպէս և մեր հին ու նոր լեզուաց, և երբ գրաբար քերականութեան ուսման կ'սկսի պարտաւր, իւր մասնաւոր գիտումը պիտի լինի սովորի ինչ որ առանձնակի յատուկ է գրոյց լեզուին, իմա՝ հոլովմանց և խոնարհմանց պէս պէս ձեւերն, նախագրութեանց կիրառումն և համաձայնական և շարադասական կանոններն որք աշխարհիկ և գրոյց լեզուներուն մէջ եղած գլխաւոր խտրութիւնը կը կազմեն:

Հայր Թովմաճանեանի ծրագիրը, սակայն, ասոր չհամապատասխանելի լիութիւն և ընդհակառակն, շատ մը բաներ որք անհրաժեշտ են նոյն խի գրաբարի տարեկան շրջանին

համար՝ զանց առնուած են. եւ սակայն Վեր. հեղինակն ինքն ալ կը խոստովանի ի սկզբան Յառաջարանին թէ «Ազգային զբարոյն մէջ աշխարհիկ կամ նոր լեզուի ուսումն անհրաժեշտ համարուած է այսօր»: Թող ներուր մեզ դիտել ուրեմն թէ հակասութիւն կայ այս խոստովանութեան և գրքին յօդուածոյն մէջ. եթէ աշխարհիկ լեզուն կ'աւանդուի դպրոցաց մէջ և հետեւապէս աշակերտն ստացած է ծանօթութիւն քերականութեան կատարներուն և ընդհանուր գծերուն, կը մնար զբաղիլ գրաբարի յատուկ օրէնքներով եւ առաւելապէս անոնցով պէտք է ճոխացուէր գրքոյկս: Եւ այդ ընելով մեզանչա՞ծ պիտի չպիտի լինէր «Պարզաբանութեան, կարգաւորութեան և համառօտութեան» պայմաններուն զորս հիմ գրած է գործոյն:

«Կանոնաւոր» կոչուած հոլովումներուն երկարածիք չղթան որ այլ և այլ քերականութեանց մէջ 8, 9, 10, և մինչեւ 12 ձեւերով ու տեսակներով կը ներկայացուն, հոս հինգի վերածուեր է և յայտն յաջողելու համար հեղինակն ձեւերու պէսպիսութեանց հիմ բռներ է խոտորակ հոլովմանց ձայնաւոր նշանագրերն, մնացեալներուն վրայ «Պարզաբանութեան» դասին մէջ հակիրճ ծանօթութիւն մը տալ բաւ համարելով:

Պէտք է խոստովանիլ թէ այս հինգի վերածումն հեղինակին լաւագոյն մտածումն ու գրքին մէջ առաւելութիւնն է. միայն թէ յաջողութեամբ կատարեալ ընծայելու համար մի քանի լրացուցիչ ծանօթութիւններ «Գիտելիք» ի ձեւով դնել շատ կարեւոր էր. ինչպէս, սեռականի մէջ եայ, ին, եան, ւոյ վերջացող բառերուն (1) համար որք վերոյիշեալ հինգ ձեւերէ միայն կոմ միւսին կը հպատակին:

Բոլորովին զանց առնուած են փոփոխման և զեղջման կանոններն որք հրահանգաց գործադրութեան մէջ շատ պիտի չփոթեն թէ՛ աշակերտն և թէ՛ դասատուն, որ այնքան առատ մասնաւորութեանց վրայ կանգ առնելով՝ մեկնութիւններ տալ պիտի ստիպուի:

Նոյնպէս խալառ վտարուած են շատ մը գործածական բառերու հոլովման ձեւերն, ինչպէս այր, հայր, կին, բոյր, գիւղ, օր և իւր որք ուրիշ քերականութեանց մէջ անկանոն հոլովման վերնագրին տակ կ'աւանդուին:

Հրահանգներու մէջ դրուած հոլովելի բառից աւելի զգոյշ ընտրութիւն մը անշուշտ շատ օգտակար պիտի լինէր, համարակները շփոթութենէ և դատաւորներն ալ յաճախակի զիտողութիւններ ընելու հարկէն ազատելու համար: Այս կարգէն են. 1. Ա. հոլովման համար արուած Հրահանգին մէջ եռանդն, պաւսօն, սիւն (և նմանիք) և եղեամն բառերը: (Աշակերտն հաւանականաբար զանոնք պիտի հոլովէ եռանդան, պաւսօնան, սիւնան, եղեամն, ըստ տիպար օրինակին):

2. Բ. հոլովման հրահանգին մէջ ալիւր, աղբիւր, եղբիւր (զորս աշակերտն չպիտի վարանի ալիւր կամ ալիւրե, աղբիւր, եղբիւր հոլովել):

3. Դ. հոլովման հրահանգին մէջ դրուած անեղական անուններն, որպէս զի աշակերտն (1) ինչպէս և յօդուածնայման գլխաւոր և գործածական ձեւերուն, այլ, անգ, ունգ, ևն:

որ չփորձուի հոլովել պահիոյ, սիւնոյ, դոնիւնոյ ևն. (քանի որ այս կարգի բառերու վրայ ո'ր և է ծանօթութիւն չէ ստացած):

Հայր Թովմաճանեանի միայն կը ճանչնայ, իննեւորդն՝ ԱՄԱԿԱՆ՝ խոտորակ մասամբ Գոյականաց և մասամբ Գերանուանց գլուխներուն մէջ:

Այս պարագայիս մէջ, սակայն, չենք կրնար նկատել պարզաբանական և համառօտական ոգի, այլ լոկ հետեւողութիւն մը քերականական հին-աւանդամու գրութեան: Լեզուաց հիմնական կանոնք անփոփոխ են, կ'ընդունինք, բայց, լեզուագիտական նորանոր հետազոտութեանց շնորհիւ, բառերու ընտանիքներն այսօր որոշ դասաւորութիւն ու խումբեր ունին և այս ոճով կը պատրաստուին զարդիւ եւրոպական լեզուաց քերականութիւնք. ըստ մեզ անպատահելութիւն մը չկայ որ մենք ալ հետեւինք այն գրութեանց որոյ նպատակն է աւելի պարզ, յստակ, կանոնաւոր և բանաւոր հանգամանօք օժտել քերականական արուեստն:

Գարագաշեան՝ որ մեր մէջ քերականութեան դասագրոյ կողմակերպին եղաւ, ինքն ալ վերջի վերջոյ ըստ այսմ բարեփոխեց իւր գործերը: Այսպէս՝ Ածական պէտք է նկատուի ուրոյն մասն բանի, իւր հինգ տեսակներով (Որական, Յուցական, Ստացական, Թուական և անորոշ կամ միջակ): Բայց, համառօտութեան համար, դերանունաց մէջ կրնայ նշանակուիլ թէ ցուցականք, ստացականք և անորոշք ածական են երբ գոյականի հետ՝ և դերանունք երբ առանց գոյականի՝ բայի քով գործածուած են: Այս է խիստակն ածականի դերն և այսպէս ընդունուած է կանոնաւոր քերականութեանց մէջ:

Թերեւս անհաւատալի թուի, եթէ ըսեմ թէ վերապատուելի քերական իւր նախադրանց մէջ թուական ածականաց յիշատակութիւնն խի չըներ: Չափազանց միամիտութիւն կ'ըլլար կարծել թէ այս յապաւում մոռացութեամբ, կամ ի սէր համառօտութեան եղած է, եւ այս հեղինակն ունի, կ'ենթադրենք, մասնաւոր գիտում մը զոր չկրնանք կռահել:

Դարձեալ՝ Հայր Թովմաճանեան երեք լծորդութիւն միայն կ'ընդունի, վտարելով իւր գրքէն ԽՄ ձեւը: Այս յապաւումն պատճառը յայտնի է (տե՛ս Չալիխեան Թ. տիպ, էջ 121), սակայն, մեծ նպաստ մը չընծայեր գրքին պարզութեան և համառօտութեան:

Քերականութիւն. Նախադրուեցա ինչ ինչ կէտերու մէջ ունի առաւելութիւններ ուրիշ համառօտ քերականութեանց վրայ, բայց այդ առաւելութիւնք ու արժանիք — պէտք է խոստովանիլ — յարաբերական են լոկ. Բ. իւր պարունակութիւնն լիութիւն չգոհացնէր արդի պահանջումներն ու ընդհանուր անկախութիւնը և չպարզեր գրաբարի դիւրացոյն աւանդման գաղտնիքը. բաղդատեցէք զայն նմանօրինակ դասագրոյ հետ, ինչպէս են Գարագաշեանի սկզբունքն ու համառօտը, Եղիշէ վարդապետ Դուրեանի բառագիտութիւնը, Ն. Շիշմանեանի քերականութիւնը և Նոր Նախընթացի Սարգիս Քաճ. Մաքսիմաճեանցի Համառօտ Քերականութիւնը, հրատարակեալ ի Թեոդոսիա Պալեան տպարան 1870 ին (որ կարծեման ծանօթ է մեր հրատարակին վրայ): Ասոնք

պարզութեան և համառօտութեան չեն զո-
հած գոնէ՝ «ամբողջութիւնն», թէեւ ու-
մանք, ինչպէս Գարագաշեանի Բերականո-
թիւնք հոլովմանց և խոնարհմանց ցուցակ-
ներ են միայն, չոր՝ կմախճակ՝ առանց հը-
րահանգի՝ և զօրաւոր սատարներ չեն գրոց
լեզուի հիմնապէս ուսման: Նախադրուցի
յաջորդութիւնն կատարեալ՝ և առաւելու-
թիւնն բացարձակ պիտի ըլլար եթէ, ամբող-
ջութեանն խորութեամբ չըլլար և եթէ պարու-
նակէր աւելի առատ, աւելի գործնական
ու շահեկան հրահանգներ, որոց շնորհիւ
նորուաներն աւելի սերտիւ մտերմանային
գրարարին:

Թող յօրինուին լաւ ծրագրեալ և ճշ-
մարտապէս գործնական քերականութիւն-
ներ և դպրոցական սերունդն այլ եւս չը
պիտի տաղտկանայ, չպիտի ուժանայ գրոց
լեզուէն, այլ պիտի հրապուրուի ախորժով
ու սիրով հետամտիլ անոր ուսման: Այս
պիտի ըլլայ նաեւ լաւագոյն ու ազդու մի-
ջոցն ու հնարքն՝ ըմբերանելու համար գը-
րարարի հակառակորդներն:

ՍՄԲՍՏ ԴԱԻԹԵԱՆ

ԽՍՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ԲԺՇԿԻՆ

ԿԵՂԾԱՄԱՇԿՈՒ

Ա. Նկարագրութիւն. — Կեղծամաշկու-
թիւնն (սիմֆոնի) հիւանդութիւն մ'է յորում
կեղծ մաշկեր կը գոյանան կոկորդին, խըռ-
ջափողին, ցնցուղներուն (պոռն) վրայ,
քթին ներսի կողմը, կա՛մ առանձինն, կա՛մ
համանգամայն: Հիւանդութիւնը գալէն մին-
չեւ երեւան ելնելը՝ 12 ժամէն մինչեւ 8 օր
կրնայ անցնիլ:

Մաշկակապ փուլացաւորիւն (անթին
քուանտոլ). — Ամենէն առաջ զարմանալի
է որ կոկորդին ցաւը և ջերմը սատարի չեն
ըլլար, մինչդեռ հիւանդն վերջին ծայր կը
գունատի և ոյժէ կ'իյնայ: Կզակներուն ներ-
սի կողմէն՝ վրէն վրայ գեղձեր երեւան կ'ել-
նեն. քիչ յետոյ, երբ անոնց վրայ կ'ոխտ՝
կը ցաւին: Կոկորդին երկու քովի գեղձերը
կ'ուռին և քմաց առաքատին վրայ, կո-
կորդին տակը նախ ճերմկէկ, յետոյ դեղնկէկ
բիծեր կ'երեւին. պզտիկ լեզուն ձեռնոցի մա-
տի պէս մաշկով կը պատի երբեմն: Այս
մաշկերը հանուելէ վերջ՝ շուտով նորէն կը
բուսնին: Հիւանդը հետզհետէ գժուարու-
թիւն կ'իջգայ կլնելու:

Ախորայտեղ (բուբ, բուբ պոզան). —
Թաճախ փողացաւորութեան վերջը կուգայ,
բայց մէկէն ի մէկ ալ կրնայ յառաջ գալ:
Նախ ծայրը կը կերկրէր, յետոյ կը խաւորի
և վերջապէս քիչ քիչ կը մարի՝ գրեթէ չը
լսուելու աստիճան: Հիւանդը կ'սկսի նուազ
յաճախ հալալ, նախ և առաջ խաւորտ կեր-
պով, յետոյ մարած ծայրով: Հազը դուրս
կը հանէ տափակցած մաշկերն: Շնչառու-
թիւնն հետզհետէ կը գժուարանայ, հիւան-
դը կը շնչէ և աւելի յաճախ խղզուելու պէս
կ'ըլլայ: Զերմը սատարի չըլլար:

Կեղծամաշկային ցնցղատապ (պոսթեմ-
սիմֆոնի). — Աքլորախեղդին ընկերացած
կրնայ լինիլ: Աւելի արագ հեղձումն:

Կեղծամաշկային հարբուղի (ֆոնիչա սիմ-
ֆոնի). — Մաշկեր կը պատեն քթին ներք-
նակողմը՝ ուրկէ վարդագոյն դեղին հեղուկ
մը կը հոսէ:

Կեղծամաշկային աչացաւորիւն (օմ-
դալի սիմֆոնի). — Փողացաւորութեան
կամ աքլորախեղդին ընկերացած կրնայ լի-
նիլ կամ ոչ: Կրնայ յառաջ գալ մաշկին մէկ
կտորին աչաց մէջ երթալէն: Ակնազօդն կը
ծածկուի ճերմկէկ խաւով, աւսուանդու-
թիւն:

Բ. Նախապատասխի պատճառ. — Հա-
կառողջապահիկ կենցաղ, չքաւորութիւն,
անբաւական սնունդ, ոչ-օդաւէտ, խճող-
եալ, խոնաւ բնակարան, ֆիզիքական և
բարոյական տկարութիւն: Ամենէն աւելի
7-8 տարու աղայք ենթակայ են: — Հի-
ւանդութիւնը փոխանցողն է կեղծ մաշկե-
րուն մէջ գտնուած մասնաւոր միջրոպ մը:
Մարսողական գործարանի միջոցաւ այս
մաշկերուն մասնիկներն կրնան շնչուիլ կամ
կլնուիլ: Եթէ այս մասնիկներն նստին աչաց
կողերուն և քթին նուրբ թաղանթներուն
վրայ (որք յաճախ սկիզբուած կ'ըլլան), հի-
ւանդութիւնը կ'երեւի թէ կրնայ յառաջ
գալ:

Զգուշական միջոց. — Հիւանդին սե-
նեկին, կամ նոյն խոկ տան մէջ տղայ չթո-
ղուլ: Հիւանդին քով եղողներն իրենք ալ
ամէն առողջապահիկ միջոց ի գործ դնելու
են: Սենեկին մէջ չճաշել: Զաւաղանց չը
յողնիլ: Տղայն չգրկել, չհամբուրել, անոր
շունչը չնշել գգուշանալ: Առտու իրիկուն
օպոնիէով կաւկառաւ ընել, նոյն ջրով աչ-
քերը և չթունքը լուալ՝ եթէ կասկած կայ
որ հիւանդն հազացած ատեն մարմնոյն այդ
մասերուն վրայ կեղծ մաշկ արձակած է:
Սիւպիլիմէով խառն ջրով լուալ ձեռքերը և
դէմքը (բաբիէ Պալմը 0.50 սանդիկրամ
սիւպիլիմէ կը պարունակէ, ինչ որ բաւական
է մէկ լիտր ջուրի համար): Հիւանդին քով
գտնուած ատեն մասնաւոր զգեստ հագնիլ:
Հիւանդին ճերմակեղէններն ու թաշկինակ-
ներն պէտք է եւացուին:

Հիւանդութեան վերջ. — Կարասիները,
գորգերը, ևն, ծծումբի ծխման (քիւրսիլ)
ենթարկել (մէկ խորանարդ մէդր օդի հա-
մար 30 կրամ): Պատերը լուալ լուծուած
սիւպիլիմէով: (Թարգմ.) Յ. Թ. Ն.

ԾԱՂԿԱՆՑ ԼԵՁՈՒ

Ահա թէ իւրաքանչիւր ծաղիկ ինչի խոր-
հրդանշան է:

- Զմուռն, ուրախութեան.
- Ընկուզենի, իմացականութեան, հնարից.
- Ընձախոս, (գափլան օթու), մարդատե-
ցութեան.
- Թանքրուենի, (միւրվէր), նախանձու,
վշտակցութեան.
- Թաւրնշակ, (գատիֆէ չիչէյի), անմահու-
թեան.
- Թզենի, առատութեան.
- Թքենի, իմաստութեան.
- Թիւմ, (գաթրինի տեսակ մը), գործունէու-
թեան.
- Թմբի, (օխամուր), ամուսնական սիրոյ.
- Թնօպ, (գաթրան աղաճը), յանդգնու-
թեան.
- Թուք սեւ, « եթէ մեռնիս, ես ալ չպիտի
ապրիմ » ըսելու.
- Թուփ, ստոյլիկեանութեան.

- Թրքնջուկ (գուզու գուլաղը), ծնողական
սիրոյ.
- Խլենի, (թափլան), « դէմքդ սրտիս մէջ
տպաւորուած է » ըսելու.
- Լուսաւենի, (թրապուզան խուրմար), պեր-
ճախօտութեան.
- Խնկուցի, (պիպլինէ), « զգուշացի՛ր » ը-
սելու.
- Խնձոր, փորձութեան.
- Ծաղիկ ցարնջի, « ամբողջութեանդ հաւատարի
սիրունութեանդ » ըսելու.
- Կակաշ, համբաւոյ.
- Կաղամբ, վաստակի, շահու.
- Կաղնի, (ֆրնտըգ աղաճը), ասպնջականու-
թեան.
- Կանեփ, (քենեփի), ճակատագրի.
- Կասուի դեյ, (քէտի օթու), յարմարող բը-
նութեան.
- Կեռաւենի, դաստիարակութեան:

Ս. Գ.

ՀԱՆՃԱՐԵՂ ՄԻՋՈՑ

Տեսակցութեան մը մէջ հրապարակա-
գրական տեսակէտով այժմութիւն ունեցող
հետեւեալ դէպքը պատմուած է որոյ հաւա-
տարիմ գրողը կը լինինք:

Բանամայի գործին մէջ մասնակից եղող
բաղմաթիւ անձինք ստիպուած էին ֆրան-
սական շատ մը լրագրագետաց գրական ոսկ-
ւով լեցնել հրապարակային նշանակումէ գերծ-
մնալու համար. լրագիրը աներեւակայելի
միջոցներ յղացան ու գործադրեցին իրենց
ճանկն անցունելու համար Բանամայի բոլոր
ձեռնարկները և զանոնք՝ որ ուղղակի ա-
նուղղակի չա՛հ ունեցած էին այդ գործին մէջ:

Այդ հանճարեղ միջոցներն յղացողներուն
մէջ առաջին մրցանակն ընդունած է Բա-
րիլեան թերթ մը:

Օր մ'այդ թերթին մէջ հատուած մը
տեսնուեցաւ՝ ծանուցանող թէ փոքրիկ ու
նազելի ոտքերու համար շինուած կնային
մուճակ մը կորսուած ըլլալով՝ գտնողը բե-
րեր յանձնէր թերթին տնօրինութեան.կը խնդրուի որ տէրը գայ առնու զայն:

Քանի մ'օր յետոյ նոյն թերթը կը ծա-
նուցանէր թէ կորսուած մուճակին տէրն ե-
կաւ և առաւ զայն. այս անձն է՝ գեղանի ու
ծաղկահաս աղջիկ մը, անունը՝ օրիորդ Ք:

Երկու օր յետոյ դարձեալ նոյն թերթը
կը գրէր թէ մուճակին տէր օրիորդ Ք.ն
պէտք չէ շփոթել Բանամայի յաջող ու եր-
ջանիկ ձեռնարկուներէն Պ. Ք. ի աղջկան
հետ, որ սիրուն, նազելաչառ օրիորդ մ'է:

Շարաթ մը կ'անցնի և հա՛ա նոյն թերթ-
թին մէջ տեղեկութիւն կը տրուի թէ յիշ-
եալ բաղդաւոր ձեռնարկու Պ. Ք.ն չէ ա-
նոնցմէ՝ որ այժմ ուստիկանութեան բանտե-
րուն մէջ կը հեծեն. այս վերջինին նկատմամբ
դեռ ու է տնօրինութիւն չէ եղած. իր մա-
սին տեղեկութիւններ կը հաւաքուին ամե-
նայն փութով և թղթապանակը կը պատ-
րաստուի:

Պ. Ք. կ'ըմբռնէ իրաց ծանրութիւնը,
կ'շտապէ երթալ գտնել թերթին տնօրէնը,
կը գոհացնէ զինքն և համաձայնութիւն կը
գոյանայ իր նկատմամբ այլ եւս բան չը հրա-
սարակուելու...

Ականջը խօսի . . . քին:

Ա. Ա. ՍՈՒՐԵՆԵԱՆ

ՄԵՐ ՀՈՐԻՋՈՆԷՆ ԴՈՒՐՍ

Իտալիա ցնծութեան և տօներու մէջ է։ Գիտենք արդէն որ Ումպէրթօ թագաւորի ու Մարկարիտա թագուհւոյն ամուսնութեան քսան և հինգ ամեակը կատարուեցաւ անցեալ շաբաթ օր. քաղաքակրթեալ ամէն պետութիւնք ներկայ գտնուեցան այս հանգիսից. քանի մը հարիւր հազար իտալացւոց այս առթիւ ի Հռովմ գիմէն և իրենց առ թագաւորն ու թագուհին ունեցած անսահման սիրոյն ու խանդին աղոյցութիւնը մեծ եղաւ ամէն կողմ. նշանակութեան արժանի է որ Գաղղիա այս հանգիսից մասնակցութեան մէջ իր վերայ խօսեցնելու չափ ցոյցեր ընելէ ըզգուշացաւ. Վիլհելմ կայսեր ներկայութիւն այս զգուշութեան պատճառներէն մին եղաւ կրնայ ըսուիլ. Գերմանիոյ սոյն երկտասարդ ու խանդալիր վեհապետն, ինչպէս սկիզբէն ի վեր, այժմ առաւել ևս միութեան ու խաղաղասիրութեան առաքեալն եղած է. գերեթէ ստուգութեան մօտ զրոյցի մը համեմատ, իւր կայսրուհի կնոջ հետ Պապին տուած այցելութեան միջոցին, սոյն քահանայապետին և իտալիոյ արքայական տան մէջ հաշտութիւն գոյացնելու մասին բարեխօսելու և համաձայնեցնելու է Պապը, միւս կողմանէ ընդհանուր խաղաղութեան պահպանման և Գաղղիոյ, հետ հաշտ ու հաճոյալի քաղաքականութեան մը հետեւելու մասին իւր յայտարարութիւնք ու յանձնարարութիւնք մեծապէս կը գնահատուին։

Ի ԳԱՂԻԱ Պ. Շ. Տիւբիւի նախարարութիւնն անհնարին ճգամք կ'աշխատի ելլել մտացոյցին առթիւ ծերակոյտին և երեսփոխանութեան մէջ ծագած անհամաձայնութիւնը բառնալու. վերջին եօթնեկին մէջ առնուած տեղեկութիւններէն կը տեսնուի որ երկու ժողովներն ևս փոխադարձաբար տրամադիր են զիջումներ ընելով համաձայնելու. մանաւանդ որ ընդհանուր ընտրութիւնք կը մերձենան, և հանրապետականք կը վախճան որ այս խորհրդարանական գծութեան շարունակութեամբ մի գուցէ երկրին առջև հանրապետականաց վարկն կտարի։

Երկրի ուրիշ մասանց մէջ շարժումս նշանակութեան արժանի գէորջէ պատահած. Սերպիա վերջնապէս և գոհութեամբ ընդունած է իրաց վիճակն. հաստատեալ ի պատանի թագաւորէն որ փութաց կատարուած եղելութիւններն իւր պարտական եղած մեծարանաց հետ յատուկ գենպանութեամբ ու ինքնագիր նամակաւ մատուցանել մեր վեհափառ ինքնակալին։

Գ. Խ. ՊԻԵԼՊԻԵԼԵԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Արեւել կ'իմանայ թէ երուսաղէմայ Տ. Յարութիւն Պատրիարք Հայրը մտադիր է մայրաքաղաքս գալ իւր անձնական տկարութիւնը դարմանելու համար։

— Ս. Պատրիարք Հայրը երեքշաբթի օր Արդարութեան գործոց պաշտօնատունն երթալով, տեսակցեցաւ նախարար Վսեմ. Բիզա Փաշայի հետ։

— Կրօն. Ժողովն որոշեց շրջաբերականաւ ծանուցանել վիճակաւոր առաջնորդաց, Պատրիարքական փոխանորդաց և վանհարց որ այսուհետեւ ոչ զոք կուրն ի սարկաւազութիւն և ի վարդապետութիւն, մինչեւ որ նախապէս Ազգ. Կեդր. Վարչութեան Կրօն. Ժողովոյ հաւանութիւնը չընդունին և ընծայացուք իրենց կանոնաւոր ուսումը չստանան Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութեան Դպրեվանոց մէջ։

— Գարակէօմբիւրկի Տ. Համազասպ քահանայն իւր գայթակղեցուցիչ վարմանց պատճառաւ Ազգ. Հիւանդանոց զրկուած է ի կանոնական ապաշխարութիւն։

— Բերայի աւագերէց Տ. Դրիգոր Աւագ քահանայ Աճէմեան ուրբաթ օր վախճանելով, կիւրակէ օր կատարուեցան օծման և յուզարկաւորութեան արարողութիւններն, և մարմինը Շիշլի գերեզմանատունը փոխադրուելով՝ ամփոփուեցաւ իւր յատուկ դամբարանին մէջ։

— Մայր Եկեղեցւոյ աւագերէց Տ. Եղիշէ Աւագ քահանայ հրաժարած լինելով, նոյն եկեղեցւոյ Աւագերէց կարգեցաւ Տ. Արիստակէս քահանայ ճիգմէճեան։

— ՍԼԻՎԼԷՆ (Պուլիարիա) ստացուած թղթակցութիւնք կը շարունակեն գնագատիլ Սահակեան Տ. Կարապետ քահանայի գայթակղալից գործերէն. Ազգ. Պատրիարքարանը որոշեր է արգէն որ քահանայն հեռանալով այդ տեղէն՝ Պուլիա գայ, և իւր որոշումը հաղորդեր է Անդրիանուպոլսոյ Առաջնորդին, բայց քահանան դեռ եւս կը մնայ հոն և տեղի կուտայ նորանոր գայթակղութեանց զորոյ չեմք ուղեր աստ մանրամասնել։ Անդրիանուպոլսոյ Առաջնորդին կողմանէ ուրիշ քահանայ մը զրկել խոստացուած էր, տակաւին այն ալ չէ զրկուած։ Նամակադիրք թէ Ազգ. Պատրիարքարանի և թէ Առաջնորդին ուշադրութիւնն հրաւիրելով առ այս, կը խնդրեն որ փութով քաղաքէն հեռացնելով յիշեալ քահանան, դարման տարուի իրաց ցաւալի ընթացքին։

— Էջմիածնայ Ս. Սինոդը հրամայեր է թեմական ատեաններուն, այսուհետեւ թոյլ չտալ օտարահաւատակ եկեղեցականաց՝ պաշտօն վարել առանց Սինոդի արտօնութեան։ Նոյնպէս նոյն ատեաններուն հրամայեր է մինչեւ յունիսի 1ը ճիշդ և լիակատար տե-

ղեկութիւններ հասցնել՝ Մայր Աթոռոյ կալուածոց, չէն և ամայի վանքերու և եկեղեցիներու մասին, ցոյց տալով իւրաքանչիւրի չափն ու սահմանը, նկարագրելով հերկելի հողերու, այգիներու և անտառներու որակութիւնը և անոնց բերքերու և եկամտից քանակութիւնը։

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Պատգամաբաշխութիւնք. — Հալէպի Բուժ գալէ կոչուած գաւառակին գայմագամ Մէհմէտ Սալիհ էֆէնտի՝ Արարկիրի գայմագամ, իրաւագիտական վարժարանի շրջանաւարտներէն Միսաք էֆ. Մակարեան՝ Արշակազգոսի կղզեաց նահանգին Մանտէմանտէ գաւառակին նախնական դատարանին նախագահ անուանեցան։

— Ականակուռ Օսմանիյէ պատուանշան տրուեցաւ ճօհօրի վեհապետ Ապուպէքիր խանի։

— Յախճապալիի գործարան մը հաստատել հրամայած է Վեհ. Սուլթանն՝ Հէրէքէի գործարանին մօտ։

— Ի Կրէտէ Մարտ 31 ին սաստիկ փոթորիկ մը ծագելով, մեծամեծ փնասներ պատճառել է. հազարաւոր ձկնեղջերքներ, նշենիներ և նարնջի ծառեր արմատախիլ եղեր են և ձկնապտուղի բերքը գրեթէ բոլորովին ոչնչացեր է։

— Կ. Պոլսոյ Արուեստահանգէսին երկրագործութեան յատուկ ճիւղին մէջ ի ցոյց գնել հրամայած է Վեհ. Սուլթանն՝ Եւրոպիոյ և Ամերիկայի մէջ հրնարուած երկրագործութեան յատուկ մեքենաներն ու գործիները, բացառելի ցուցակներով. Արուեստահանգէսին մօտ տնայարարտեր պիտի կազմուին, որոց մէկ մասին մէջ ի ցոյց պիտի գրքուին եւրոպական նոր գործիներն ու հերկուած տեղերու հունձքը, և միւս մասերուն մէջ ալ հին գրութիւնք, և այսպէս ինքնին երեւան պիտի գայ հին և նոր գրութեանց միջեւ եղած տարբերութիւնն։ Նոյն եղանակը պիտի գործադրուի նաեւ շերամի հունտերու, անտառներու, այգիներու և երկրագործութեան ուրիշ մասերուն համար։

Ա Ր Ժ Է Բ Դ Ր Ա Մ Ո Յ			
Օսմ. լիւրս 100 զըշ. էն			
Մէքիտիյէ	107 32	Վ. Եցնոց	101
Քուռորդ մէքիտ	106 35	Բուսիոյ բօշ	90 15
Մանր մէքիտ	102 30	Նաբուլէսն	87 33
Մէթալիք	96 30	Գրիմից	51 16
Հինգնոց	100 30	Աւագ լիւրս	110 17
Մանէթ թղթագրամ 8 72			
Գոնուլիտե	24 17	Բուժ. Երկ.	92
Բահգիլ. Օսմ.	84 30	Թապալէյէ	17

ԱՐՏՈՏԱՏԻՐ Ա. ՍԱԳԱՅԵԱՆ
ՏՊԱԳՐ. ՆՇԱՆ Կ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ
Եսկի-Ջապիէ փողոց, թիւ 61